

ГЛАСНИК ЕТНОГРАФСКОГ ИНСТИТУТА САНУ LX (1)

BULLETIN OF THE INSTITUTE OF ETHNOGRAPHY SASA LX (1)

UDC 39(05)

ISSN 0350-0861

INSTITUTE OF ETHNOGRAPHY SASA

BULLETIN
OF THE INSTITUTE OF ETHNOGRAPHY
LX
No. 1

Editor in chief:
Dragana Radojčić

International editorial board:

Radost Ivanova, Elephterios Alexakis, Peter Slavkovsky, Karl Kaser,
Gabriela Kilianova, Milica Bakić-Hayden, Ingrid Slavec-Gradišnik,
Marina Martynova, Fernando Diego Del Vecchio, Kjell Magnusson

Editorial board:

Gojko Subotić, Sofija Miloradović, Jelena Čvorović, Srđan Radović,
Aleksandra Pavićević, Lada Stevanović, Ildiko Erdei, Jelena Jovanović

The reviewers:

Vojislav Stanovčić, Dragana Rusalić, Milan Popadić, Ljupčo Risteski, Vesna
Marjanović, Predrag Piper, Maja Godina Golija, Ines Prica, Jovanka Radić, Milina
Ivanović Barišić, Mladena Prelić

Secretary:
Marija Đokić

Accepted for publication by the reference of academician Vojislav Stanovčić, at
meeting of the Department of Social Sciences SASA, April 10th 2012

BELGRADE 2012

ЕТНОГРАФСКИ ИНСТИТУТ САНУ

ГЛАСНИК
ЕТНОГРАФСКОГ ИНСТИТУТА
LX
свеска 1

Главни и одговорни уредник:
Драгана Радојичић

Међународни уређивачки одбор:

Радост Иванова, Елефтериос Алексакис, Петер Славковски, Карл Касер,
Габриела Килианова, Милица Бакић-Хејден, Ингрид Славец-Градишник,
Марина Мартинова, Фернандо Диего Дел Векио, Шел Магнусон

Уређивачки одбор:

Гојко Суботић, Софија Милорадовић, Јелена Чворовић, Срђан Радовић,
Александра Павићевић, Лада Стевановић, Илдико Ердеи, Јелена Јовановић

Рецензентски тим:

Војислав Становчић, Драгана Русалић, Милан Попадић, Љупчо Ристески, Весна
Марјановић, Предраг Пипер, Маја Година Голија, Инес Прица, Јованка Радић,
Милина Ивановић Баришић, Младена Прелић

Секретар уредништва:
Марија Ђокић

Примљено на седници Одељења друштвених наука САНУ одржаној 10. априла 2012.
године, на основу реферата академика Војислава Становчића

БЕОГРАД 2012.

Издавач:
ЕТНОГРАФСКИ ИНСТИТУТ САНУ
Кнез Михаилова 36/IV, Београд, тел. 011-2636-804
eisanu@ei.sanu.ac.rs
www.etno-institut.co.rs

Рецензент:
академик Војислав Становчић

Лектор:
Софија Милорадовић

Техничка припрема и штампа:
Академска издања, Београд

Тираж:
500 примерака

Штампање публикације финансирано је из средстава
Министарства просвете и науке Републике Србије

Часопис Гласник Етнографског института САНУ индексиран је у:
DOAJ (Directory of Open Access Journals); SCIndeks (Српски цитатни индекс);
Ulrich's Periodicals Directory.
The Bulletin of Institute of Ethnography SASA is indexed in: DOAJ (Directory of Open Access
Journals); SCIndeks (Srpski citatni indeks); Ulrich's Periodicals Directory.

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

39(05)

Гласник Етнографског института = Bulletin of the Institute of Ethnography /
главни и одговорни уредник Драгана Радојичић. – Књ. 1, бр 1/2 (1952) –
Београд : Етнографски институт САНУ (Кнез Михаилова 36/IV), 1952 –
(Београд : Академска издања). – 24 cm

Годишње
ISSN 0350-0861 = Гласник Етнографског института
COBISS. SR-ID 15882242

Садржај Summary

Стевановић Светлана Васильевна, Чуева Екатерина Николаевна, <i>Особености концепта «Свобода» в русской рок-поэзии</i>	7
Svetlana Vasiljevna Stevanovich, Chuyeva Ekaterina Nikolaevna, <i>Features of the 'Freedom' Concept in Russian Rock Poetry</i>	13
Светлана Васильевна Стевановић, Екатерина Николаевна Чуева, <i>Особености концепта 'слобода' у руској рок поезији</i>	19
Ana Hofman, <i>Lepa Brena: Re/politization of Musical Memories on Yugoslavia</i>	21
Ана Хофман, <i>Лепа Брена: Реполитизација музичких успомена на Југославију</i>	32
Марта Стојић Митровић, <i>Светска економска криза као индикатор системске дискриминације миграната: пример мигрантских грађевинских радника у Словенији</i>	33
Marta Stojić Mitrović, <i>World Financial Crisis as an Indicator of a Systemic Discrimination of Migrants: Migrant Construction Workers in Slovenia</i>	41
Ивана С. Башић, Бранислав Пантовић, <i>Лого и семиоза (од иконичког знака до симбола у функцији презентације српске културе)</i>	49
Ivana S. Bašić, Branislav Pantović, <i>Logo and Semiosis (From an Icon Sign to the Serbian Culture Symbol)</i>	64
Jennie Morgan, <i>The Multisensory Museum</i>	65
Џени Морган, <i>Вишечулни музеји</i>	77
Никола Крстовић, <i>Занати: Где после музеја? Економузеји: изазов музејима (на отвореном) или „нова реалност“ у очувању културног наслеђа</i>	79
Nikola Krstović, <i>Handcrafts: Where After Museum? Economuseums: Chal- lenging the (Open Air) Museums or □New Reality□ in Cultural Her- itage Protection</i>	93
Мирјана Петровић-Савић, <i>Трудноћа у обичајима Рађевине</i>	107
Mirjana Petrović-Savić, <i>Pregnancy in Radjevina Customs</i>	119

Библиографија
Bibliography

Сунчица Глишић, Биљана Миленковић-Вуковић, Јасна Чанковић,
Библиографија радова о традиционалној култури, фолклору и
популарној култури у Зборнику Етнографског института
САНУ (1–25) 121

Научна критика и полемика
Discussion and Polemics

Милеса Стефановић-Бановић, *Искусство смрти у савременом друштву у*
Србији, у периоду 19–21. века 143

Јована Диковић, *Нове перспективе у антропологији: научна*
фантастика и фантази као средства антрополошког
промишљања Другог 145

Марина Спасојевић, *Софија Милорадовић, Музички жаргон младих и*
молодежњий музикалњий сленг. Компаративни поглед 149

Марта Стојић Митровић, *Profantová Zuzana a kolektív: Hodnota zmeny –*
zmena hodnoty. Demarkačný rok 1989. 153

Упутство за припрему рада за штампање у Гласнику Етнографског
института САНУ 157

Instructions for publication in the Bulletin of the Institute of Ethnography
SASA 164

Марта Стојић Митровић

Етнографски институт САНУ, Београд
martastojic@gmail.com

Светска економска криза као индикатор системске дискриминације миграната: пример мигрантских грађевинских радника у Словенији

Светска економска криза може се посматрати као оквир у коме се разоткривају поједине црте друштвених, политичких и економских уређења. Случај грађевинских радника из Босне и Херцеговине и Србије на раду у Словенији, који су номинално због кризе отпуштени, недвосмислено указује на постојање системске дискриминације, засноване на националној припадности.

Кључне речи:

системска
дискриминација,
мигранти,
комодитизација,
национална
припадност, светска
економска криза

У овом раду описаћу облик системске дискриминације миграната који резултира њиховим принудним повратком у земљу матицу већег броја миграната у кратком периоду а који не представља класичну депортацију, већ је (ин)директна последица светске финансијске кризе и социополитичког и правног односа земаља између којих се миграција одвија, као и фаворизације популације којој мигранти не припадају. Конкретно, реч је о ситуацији у којој су се нашли грађевински радници из Босне и Херцеговине и Србије на раду у Словенији. У истраживању су коришћени подаци добијени на основу извештавања словеначких, босанских и српских медија, интервјуа обављених са радницима 2008. и 2009. године (интервјуи су обављени као део истраживања миграната у Словенији, што је тема којом се већ дуже време бавим; пратила сам активности групе Невидљиви радници света о којима се више информација може добити на <http://www.njetwork.org/Predstavitev-IWW>, што ми је омогућило контакт са већим бројем грађевинских радника из Босне и Херцеговине и Србије; постављала сам им питања о времену и разлозима доласка у Словенију, проблемима који се тичу посла, виза, смештаја, уклапања у нову средину и тако даље; у мом истраживању је учествовало тридесет радника), као и на основу истраживања других аутора о миграцијама између поменутих подручја у периоду након распада Југославије. Најпре ћу описати случај, рећи нешто о законодавству које се тиче запошљавања странаца, о положају страних радника у Словенији и дати закључак о

системској дискриминацији у виду у коме се показује у светлу светске економске кризе.

Још 2008. године Харт и Ортиз пишу о утицају светске економске кризе на истраживања из области економске антропологије, која су до њеног избијања често била инсуларна, док су крупне теме углавном препуштане економистима, који су фигурирали као стручњаци и тако антропологе гурали у други план. Лоше процене економиста, који нису предвидели кризу, отвориле су простор за рад антрополога као оних који би могли да понуде другачије разумевање кризе и њених последица на друштво, и то на свим нивоима (Hart and Ortiz 2008, 1). Једна од карактеристика економије, која је довела до кризе и која се у њој најсликовитије разоткрила, јесте придавање економске вредности најразличитијим објектима (на пример, нереална пројекција сталног пораста вредности некретнина на основу варљивог дотадашњег тренда, што је довело до хипотекарне кризе у САД), са девизом да све има финансијску вредност, а да ми само треба да поседујемо довољно предузетничког духа како бисмо је нашли (Applbaum 2008, 26), за шта ћу у даљем тексту користити термин *ексцесивна комодитизација*. Друга разоткривена карактеристика је нека врста мистификације новца или, марксистичким жаргоном речено, перцепција новца као двоструко отуђеног. С једне стране, отуђен је од друштва јер се препушта стручњацима, односно банкама или другим финансијским институцијама доживљеним као мрежа без одређеног политичког центра, тј. политички непристрасним. На основу овога новац задобија форму кредита као примарну, што значи да се стручњацима препуштен новац изнова „изнајмљује“ друштву где ти стручњаци процењују коме ће и под каквим условима бити дат. С друге стране, новац се преципира и као отуђен од човека јер га овај, чим га добије, улаже у пензиони, здравствени фонд, тј. препушта стручњацима да њиме баратају (Hart and Ortiz 2008, 2; упореди Gudeman 2008, 21). Ове две карактеристике економије у периоду најновије економске кризе – постојање ексцесивне комодитизације, када се све може претворити у робу у зависности искључиво од инветивности предузетника и разоткривање мистификованих економских трансакција, тј. указивање на то да су оне итекако политичке, друштвене али и моралне, послужиће ми као увод за интерпретацију следећег случаја.

Пре неког времена се у словеначким, босанским и српским медијима појавио низ прилога о стечају извесних словеначких грађевинских фирми и судбини радника који су у њима радили и који су добили отказе, а да им нису исплаћене заостале плате, накнаде за прековремени рад, регреси и доприноси.¹ Довде прича делује сасвим обично; међутим, постоји нешто што

¹ Словеначки извори:

http://www.dnevnik.si/novice/aktualne_zgodbe/1042429257;
<http://www.siol.net/slovenija/novice/2011/03/delavci.aspx>
<http://www.radiostudent.si/article.php?sid=26490>
<http://web01.vecer.com/portali/vecer/v1/default.asp?kaj=3&id=2011022505623963>
http://www.dnevnik.si/tiskane_izdaje/dnevnik/1042426616

је издваја из мноштва сличних у овом периоду несигурног опорављања од светске економске кризе. Наиме, већину грађевинских радника у тим фирмама чинила је имигрантска популација, и то најчешће из Босне и Херцеговине и Србије, која је за посао регрутована у земљама матицама, преко малих огласа у којима се обећавало уређивање свих „папира“ (мисли се на потписивање уговора о раду са послодавцем, добијање радне и боравишне дозволе које су радницима из Босне и Херцеговине и Србије неопходне за рад и боравак у некој од земаља потписница Шенгенског споразума а којима Словенија припада),² обезбеђивање смештаја и бесплатна храна.³ На основу интервјуа види се да је за многе незапослене мушкарце у државама које се и даље боре са последицама ратова и изолације, укључујући пре свега високе стопе незапослености, то деловало као понуда из снова. У Босни и Херцеговини је и власт охрабривала такво запошљавање.⁴

Ситуација на терену се унеколико разликовала од прокламоване: посла је било доста, али плате су умањиване за провизорно одређену цену смештаја радника, најчешће у домовима за раднике, али и у приватним апартманима директора или власника фирми, или, што је можда

<http://www.zurnal24.si/naslovnica/ne-bomo-se-predali-203356/clanek>
<http://www.delo.si/clanek/141640>
<http://www.rtvlo.si/slovenija/zapuscenim-tujim-delavcem-230-evrov-za-prezivetje/251759>
<http://web01.vecer.com/portali/vecer/v1/default.asp?kaj=3&id=2011022505623963>

Босанскохерцеговачки извори:

http://www.slobodnaevropa.org/content/bh_radnici_napustaju_sloveniju_bez_eura_u_dzepu/2329372.html
<http://depo.ba/front/protestna-setnja-za-zastitu-prava-radnika-u-sloveniji>
<http://www.dkkslovo.com/index.php/drustvo/75-banja-luka-za-jednaka-prava>

Српски извори:

<http://www.novosti.rs/vesti/planeta.70.html:321490-Banja-luka-Gradjevinari-ogorceni-na-Sloveniju>

² Грађанима Србије од 19. децембра 2009. године није потребна виза за боравак у трајању до три месеца у већини земаља ЕУ, укључујући и Словенију. То не укључује радну дозволу, као ни дозволу боравак у неком дужем периоду.

³ Погледати као пример два стара огласа:

http://www.superandfree.com/malioglas.asp?locale=bs&user_id=6755&id_oglasa=18437 ,
http://www.superandfree.com/malioglas.asp?locale=bs&user_id=4549&id_oglasa=14017.

Савремени пример оглашавања EUwork-a, једне од агенција за запошљавање грађевинских радника из целе Европе (овде је у питању Тузлански кантон) по земљама Европске уније:

<http://tuzlalive.ba/oglasitrazimo-gradevinske-radnike-svih-profila/> .

⁴ О званичном ставу Агенције за рад и запошљавање Босне и Херцеговине погледати:

http://www.bhtelecom.ba/newsarea_vijest+M5a590cd3e73.html ,
http://www.cafe.ba/vijesti/2376_Slovenija-potrazuje-bh-radnike.html ,

где се говори о протоколу за запошљавање босанских радника у Словенији.

О покушајима уређивања положаја мигрантских радника путем Споразума о социјалном осигурању видети: http://www.bhtelecom.ba/newsarea_vijest+M5a590cd3e73.html .

најшокантнији пример, у лименим контејнерима.⁵ Здравствено осигурање им често није покривало трошкове лечења, па би се радницима далеко више исплатило да се врате у земљу матицу и тамо добију адекватан третман. Прековремени рад (који је понекад бивао и обавезан) ретко је исплаћиван, као и регреси и доприноси. Некада су и плате касниле, а често су биле умањиване. У жељи да нешто зараде, добију право на стални боравак у Словенији или личну радну дозволу, радници су подносили овакве услове пословања.⁶ Сажети опис овог незавидног положаја страних радника из тзв. трећих земаља даје Брезник:⁷

„[С]трани радници се не противе кршењу колективних уговора, продужењу радног времена, смањењу плата, штедњи код сигурносних мера. На крају, послодавци могу да се једноставно ратосиљају страног радника тако што му неће продужити радну дозволу. Ако се буни, послодавац може да га преда локалној полицији, која је у обавези да га депортује“ (Breznik 2005, 138).

Када су фирме пропале и радници остали и без посла и „плитких цепова“, неки од оних који су дошли из БиХ и Србије суочили су се са још једним проблемом: остали су и без радних и боравишних дозвола, због чега су, и поред тога што су остали без извора прихода неопходних за пуко преживљавање, били приморани да напусте Словенију.⁸ Такво стање су омогућили словеначки прописи за добијање радних и боравишних дозвола (дозвола за привремени, односно стални боравак странца).⁹

⁵ Током 2008. обишла сам два таква дома за самце (по собама је било по пет-шест кревета на спрат), као и једно импровизовано контејнер-насеље у ширем центру Љубљане (на паркингу иза једног хотела). Радници су ми испричали и то да неке њихове колеге живе у контејнерима на самом градилишту. За све облике смештаја узимана им је количина новца за коју би могли да пронађу далеко квалитетнији смештај у градском језгру. Међутим, уговором су били приморани на ово решење.

Извор <http://24ur.com/novice/gospodarstvo/delavski-protest-v-sezani.html> говори о томе како послодавац условљава раднике: дванаест радника живи у једном стану, који је у власништву послодавца, а сваки радник плаћа по 150 евра за то; уколико не буду „послушни и покорни“, могу да остану без те „привилегије“, а самим тим и адресе на којој им је пријављен боравак, што као последицу може имати губитак боравишне дозволе.

⁶ Сви подаци овде изнети потичу из интервјуа обављених 2008. и 2009. године.

⁷ *Треће земље* је термин који се користи у словеначком законодавству а који се односи на све оне земље које нису чланице ЕУ (Европске уније), ЕЕП (Европског економског простора, односно ЕЕЗ, Европске економске зоне) и Швајцарске конфедерације, према извору: <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=201126&stevilka=1152>

⁸ Помоћ им додељују Каритас и Црвени крст Словеније, према извору: http://www.dnevnik.si/novice/aktualne_zgodbe/1042429257

⁹ http://www.uradni-list.si/files/RS_-2009-028-01194-OB~P001-0000.PDF

Да би странац легално радио у Републици Словенији, прво мора да добије једну од дозвола које ће му то омогућити. Дозволе се разликују у следећем: захтев за добијање дозволе за запослење и дозволе за рад подноси искључиво послодавац, с том разликом што је дозвола за запослење условљена непостојањем одговарајућег кадра у Словенији (што се утврђује на

Долазак грађевинских радника из република бивше Југославије у Словенију није нова појава (погледати Dolenc 2007, 6 –102; Gosar 2005, 23–27). Од 2002. Словенија бележи привредни раст и појачану потребу за увозом радне снаге за одређене привредне области. На пример, 2005. године је чак две трећине имиграната било запослено у грађевинарству (Ibid., 94). „Главни разлози запошљавања странаца су структурна неслагања између понуде и потражње у неким секторима (већ поменуто грађевинарство), спремност да раде под лошијим условима, као и мање плате и стручност тих радника“ (Ibid.). Највећи део ових радника долази из Босне и Херцеговине а затим и из Србије.¹⁰

Из свега реченог може се закључити да дискриминација постоји на неколико нивоа, од строго формалног, где се огледа у самом процесу запошљавања страних радника, како у избору радних места тако и у могућностима за добијање дозвола за рад и боравак, до оног неформалног,

основу систематизације радних места и мањка квалификованих радника за та места у Словенији, а за шта издаје потврду Завод Републике Словеније за запошљавање), док је дозвола за рад строго временски ограничена (за сезонске послове, стручно усавршавање и сл.). Обе ове дозволе омогућују рад на строго прописаној позицији, под условима утврђеним уговором о запослењу. Прекид радног односа за последицу има губитак права на легални боравак у Словенији, тј. немогућност продужења дозволе за привремени боравак странца. Након две године рада код истог послодавца, радник стиче право на тзв. личну радну дозволу на период од три године (постоји и лична радна дозвола која се добија на период од једне године, у случају да странац покреће извесну самосталну делатност у Словенији). Сам радник подноси захтев за ову дозволу, а она му омогућава слободан приступ тржишту, тј. да сам бира послове које ће обављати у зависности од понуде, као и упис у евиденцију незапослених, у случају да посао изгуби. Такође, на основу ње се добија дозвола за привремени боравак странца. Уколико странац има дозволу за стални боравак у Словенији, може да добије и личну радну дозволу на неодређено време. Дакле, осим добијања радне дозволе, инострани радник мора да поседује и дозволу боравка (као и свој порески и матични број), чиме се стичу сви предуслови за легалан рад у Словенији.

Све информације о раду странца лако се могу наћи на веб адреси: <http://e-uprava.gov.si/e-uprava>.

¹⁰ Вртлог стигматизације Брезник описује на следећи начин: то што домаће становништво, и поред незапослености, одбија да ради ове послове, поспешује запошљавање страних радника. То што страни радници раде у условима где им се не поштују ни права произашла из уговора о раду и закона о раду, за малу надокнаду и у лошим условима, поспешује доживљавање страних радника од стране домаћих као конкуренције и криваца за смањење плата и у другим секторима, а по основу девизе: „Ако нећеш ти да радиш под овим условима, има ко хоће“. То даље доводи до друштвеног притиска на домаће становништво да избегава та најстигматизованија радна места, која могу да омогуће преживљавање само онима који не живе у нормалним условима, већ изоловани, у радничким домовима или лименим контејнерима на градилишту. Тако се развија конкуренција између самих домаћих радника, који се труде да побегну што даље од тих лоше плаћених, једино за странце „примерених“ послова, што даље доводи до смањења емпатије не само домаћих радника према страним него и међу самим домаћим радницима, чиме се у корену онемогућава свако конкретније удруживање у циљу побољшања услова рада, тј. долази до смањења утицаја радничких синдиката и смањења права радника, са једне стране, и повећања простора за самовољу послодавца, са друге стране (Breznik 2005, 138–141).

свакодневног, где се огледа у томе шта се сматра примереним пословима и примереним условима за рад за стране, односно домаће раднике.

Иако страни радници чине већину запослених у сектору градње, они који су задржали посао већином су држављани Словеније.¹¹ Из овога видимо да у светлу ексцесивне комодитизације неки пасоши (као конкретни показатељи националне припадности) имају већу вредност, јер омогућавају останак у радном односу, приступ боље плаћеним пословима, постојање социјалног и здравственог осигурања, и тако даље. Они који не припадају одређеној нацији принуђени су да се задовоље лошијим условима рада и живота, уз сталну претњу да ће морати да напусте државу у којој тренутно раде уколико било шта крене наопако. Тако је послодавцима отворена могућност да искоришћавају стране раднике и на њима згрћу добит при чему се као оправдање за такво поступање користе постојеће законодавство, по политичком и економском рејтингу асиметрични билатерални односи држава из којих потичу радници и земље у којој раде, превелика понуда мигрантске радне снаге и тако даље. То искоришћавање се даље оправдава у друштву приписивањем негативних конотација пословима и људима који их обављају, што са класног прелази на национални ниво. Непостојање солидарности домаћих радника са страним омогућено је оваквом политизацијом рада имиграната и општим смањењем утицаја радничких синдиката (упоредити Breznik 2005).

Индијектно комодитизована националност показала се за држављане БиХ и Србије као „лоша роба“, јер су са ширењем светске економске кризе били први на удару у својим фирмама. Тако је светска економска криза постала само још један од индикатора системске дискриминације страних радника. Неисплаћивање зарађених плата, регреса, прековременог рада може се посматрати као пропали кредит који су радници дали својим послодавцима. Уместо повраћаја уложеног, дочекали су их откази. Поставља се питање да ли ће „реструктурирање дуга“ у виду стечаја и распродаја имовине предузећа у којима су радници били запослени, или једнократне помоћи државе, успети да обухвати све раднике или само оне који имају уређен боравак у Словенији, будући да је један број радника због истека боравишних дозвола морао да се врати у своје матичне државе.¹²

Овај случај на пренаглашен или, боље рећи, искарикан начин показује извесне аспекте постојећег економског система, који само номинално „слепо“ прати токове понуде и потражње на тржишту. Реалност је далеко од тога. Да новац није заиста препуштен непристрасним стручњацима и деполитизован види се у томе што политика и друштвене норме и те како утичу на избор радника који ће бити отпуштени, као и на то коме ће новац уложен у фондове осигурања на крају заиста бити и исплаћен. Светска економска криза је „уклонила параван“ са овог случаја и тако омогућила увид

¹¹ <http://www.del.si/clanek/141640>

¹² <http://24ur.com/novice/gospodarstvo/delavski-protest-v-sezani.html>

у неке аспекте системске дискриминације страних грађевинских радника у Словенији.

Литература и извори:

- Applbaum, Kalman. 2009. Free Markets and the unfettered imagination of value: A response to Hart/Ortiz and Gudemen (AT24[6]). In *Anthropology Today* 25 (1), ed. Gustaaf Houtman, 26–27. Oxford: Blackwell Publishing Ltd.
- Breznik Maja. 2005. Umazano delo, umazano ljudstvo. V *Mi in oni. Nestrpnost na Slovenskem*, ur. Vesna 131–148. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- Gosar, Anton. 2005. Selected demographic impacts of migrations: The case of Slovenia. In *Migrants and Education: Challenge for European schools today*, eds. Dan D. Daatland and Jernej Mlekuž, 23–30. Ljubljana: Institute for Slovenian Emigration Studies at ZRC SAZU.
- Gudemen, Stephen. 2008. Watching Wall Street: A global earthquake. In *Anthropology Today* 24 (6), ed. Gustaaf Houtman, 20–24. Oxford: Blackwell Publishing Ltd.
- Dolenc, Danilo. 2007. Priseljevanje v Slovenijo z območja nekdanje Jugoslavije po drugi svetovni vojni. V *Priseljenci*, ur. Miran Komac 69–102. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja.
- Hart, Keith and Horacio Ortiz. 2008. Anthropology in the financial crisis. In *Anthropology Today* 24 (6), ed. Gustaaf Houtman, 1–3. Oxford: Blackwell Publishing Ltd.
- <http://24ur.com/novice/gospodarstvo/delavski-protest-v-sezani.html>, приступљено 10. 4. 2011.
- <http://depo.ba/front/protestna-setnja-za-zastitu-prava-radnika-u-sloveniji>, приступљено 10. 4. 2011.
- <http://e-uprava.gov.si/e-uprava>, приступљено 10. 4. 2011.
- <http://tuzlalive.ba/oglasitrazimo-gradevinske-radnike-svih-profila/>, приступљено 10. 4. 2011.
- <http://web01.vecer.com/portali/vecer/v1/default.asp?kaj=3&id=201102250562396>, приступљено 10. 4. 2011.
- http://www.bhtelecom.ba/newsarea_vijest+M5a590cd3e73.html, приступљено 10. 4. 2011.
- http://www.cafe.ba/vijesti/2376_Slovenija-potrazuje-bh-radnike.html, приступљено 10. 4. 2011.
- <http://www.delo.si/clanek/141640>, приступљено 10. 4. 2011.
- <http://www.dkkslovo.com/index.php/drustvo/75-banja-luka-za-jednaka-prava>, приступљено 10. 4. 2011.

- http://www.dnevnik.si/novice/aktualne_zgodbe/1042429257, приступљено 10. 4. 2011.
- http://www.dnevnik.si/tiskane_izdaje/dnevnik/1042426616, приступљено 10. 4. 2011.
- <http://www.njetwork.org/Predstavitev-IWW>, приступљено 10. 4. 2011.
- <http://www.novosti.rs/vesti/planeta.70.html:321490-Banjaluca-Gradjevinari-ogorceni-na-Sloveniju>, приступљено 10. 4. 2011.
- <http://www.radiostudent.si/article.php?sid=26490>, приступљено 10. 4. 2011.
- <http://www.rtv slo.si/slovenija/zapuscenim-tujim-delavcem-230-evrov-za-prezivetje/251759>, приступљено 10. 4. 2011.
- <http://www.siol.net/slovenija/novice/2011/03/delavci.aspx>, приступљено 10. 4. 2011.
- http://www.slobodnaevropa.org/content/bh_radnici_napustaju_sloveniju_bez_eura_u_dzepu/2329372.html, приступљено 10. 4. 2011.
- http://www.superandfree.com/malioglas.asp?locale=bs&user_id=4549&id_oglasa=14017, приступљено 10. 4. 2011.
- http://www.superandfree.com/malioglas.asp?locale=bs&user_id=6755&id_oglasa=18437, приступљено 10. 4. 2011.
- <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=201126&stevilka=1152>, приступљено 10. 4. 2011.
- http://www.uradni-list.si/files/RS_-2009-028-01194-OB~P001-0000.PDF, приступљено 10. 4. 2011.
- <http://www.zurnal24.si/naslovnica/ne-bomo-se-predali-203356/clanek>, приступљено 10. 4. 2011.

Marta Stojić Mitrović

Etnografski institut SANU, Beograd
martastojic@gmail.com

World Financial Crisis as an Indicator of a Systemic Discrimination of Migrants: Migrant Construction Workers in Slovenia

World financial crisis can be viewed as bringing about insights into some characteristics of our social, political and economic systems. The case of migrant construction workers from Bosnia and Herzegovina and Serbia working in Slovenia, fired in the name of the financial crisis, undoubtedly calls attention to the existence of systemic discrimination which is based on nationality.

Key words:

systemic discrimination, migrants, commoditization, nationality, world financial crisis

In this paper I will present a form of systemic discrimination which entails forced return to respective homelands of a large number of immigrants in a short time span. This forced return does not coincide with usual deportation but it represents (in)direct consequence of the world financial crisis and socio-political and legal relations between countries involved in the migration process as well as of prioritizing population which is not the immigrant one. In particular, I will say something about the situation of construction workers from Bosnia and Herzegovina and Serbia in Slovenia. I used data from Slovenian, Bosnian and Serbian media reports and interviews with workers, as well as from other researches concerning migrations between these areas in the period after disintegration of former Yugoslavia. Now I will describe the case, then I will say something about legislation dealing with employment of foreigners, position of foreign workers in Slovenia and I will consider systemic discrimination as it is revealed by the world financial crisis.

In 2008 Hart and Ortiz wrote about the influence of world financial crisis on the research in the field of economic anthropology, which usually had been insular. Moreover, "big" topics were relinquished to the economists and the economists were considered as experts, what further diminished the importance of anthropological work. Weak prognoses made by the economists, who didn't foresee the crises, brought forward anthropologists as those who would be able to give different understanding of the crisis and its consequences on all levels (Hart and Ortiz 2008, 1). The assignment of the economic value to various objects (for example, unrealistic

projection of constant growth of real estate value on the basis of existing deceitful tendency, what resulted in mortgage crisis in USA) with the maxim that everything can be ascribed a financial value if one is entrepreneurial enough to find it (Applbaum 2008, 26) represents one of the most prominent characteristics of the economy which led toward crisis and I will refer to it as *excessive commoditization* in this text. Second characteristic that was revealed is a kind of mystification of money, or, to put it in Marxist jargon, perception of money as alienated in two ways: from one side, money is alienated from the society, for the reason that it is given away to the experts, that is, to banks or other financial institutions, which are perceived as a network without a specified political centre and thus politically unbiased. On these grounds, money takes over the form of credit as a primary one, which means that the money, already landed to the experts, again becomes “borrowed” to the society under the conditions determined by the same experts. On the other side, money is perceived as alienated from man, who, the very moment he gets it, invests it into pension, health funds, that is, he gives it over to the experts to handle it (Hart and Ortiz 2008, 2; compare Gudeman 2008, 21). I will use these two characteristics of the economy in the period of the latest financial crisis – the existence of excessive commoditization, where only the creativity of the entrepreneur can put the limits onto transformation of basically anything into a commodity, and the revelation of the mystified economic transactions, that is, stressing their political, social and moral nature - as an introduction to the interpretation of the following case.

Recently, in Slovenian, Bosnian and Serbian media appeared a series of reports concerning bankruptcy of certain Slovenian construction companies and the destiny of workers who used to be employed there, but who got fired without their salaries, overtime work, recourses and payroll taxes being paid.¹ Up to this point the

¹ Slovenian sources:

http://www.dnevnik.si/novice/aktualne_zgodbe/1042429257;
<http://www.siol.net/slovenija/novice/2011/03/delavci.aspx>
<http://www.radiostudent.si/article.php?sid=26490>
<http://web01.vecer.com/portali/vecer/v1/default.asp?kaj=3&id=2011022505623963>
http://www.dnevnik.si/tiskane_izdaje/dnevnik/1042426616
<http://www.zurnal24.si/naslovnica/ne-bomo-se-predali-203356/clanek>
<http://www.delo.si/clanek/141640>
<http://www.rtv slo.si/slovenija/zapuscenim-tujim-delavcem-230-evrov-za-prezivetje/251759>
<http://web01.vecer.com/portali/vecer/v1/default.asp?kaj=3&id=2011022505623963>

Bosnian sources:

http://www.slobodnaevropa.org/content/bh_radnici_napustaju_sloveniju_bez_eura_u_dzepu/2329372.html
<http://depo.ba/front/protestna-setnja-za-zastitu-prava-radnika-u-sloveniji>
<http://www.dkkslovo.com/index.php/drustvo/75-banja-luka-za-jednaka-prava>

Serbian sources:

<http://www.novosti.rs/vesti/planeta.70.html:321490-Banja-luka-Gradjevinari-ogorceni-na-Sloveniju>

story seems quite usual, but there is something what makes it different from the mass of similar stories that flourish in the period of slow recovering from the world financial crisis. Moreover, the majority of construction workers in these companies was constituted by immigrant population usually originating from Bosnia and Herzegovina and Serbia. They were recruited for the jobs in their homelands with the help of the advertisements which offered to provide all necessary “papers” (that is, making a contract of employment with the employer, obtaining work and residence permits which workers from Bosnia and Herzegovina and Serbia must have in order to work and stay in a country that is a signatory of Schengen and Slovenia is one),² providing accommodation and food.³ For many unemployed men in the countries which have still been dealing with the consequences of wars and isolation including, above all, high unemployment rates, this seemed as a dream offer. In Bosnia and Herzegovina even government encouraged such manner of employment.⁴

However, actual situation differed from the declared one: there was a lot of work to do but salaries were reduced for the provisional price of the workers’ accommodation, usually in special workers’ dormitories but also in the apartments of company’s directors or owners and even metal container houses.⁵ Frequently their health insurance could not cover health treatment costs so a trip back to their homelands and getting treatment there often seemed as much better solution. Overtime

² Serbian citizens since 19th December 2009 do not need visa for a stay not longer than three months in the majority of EU countries, including Slovenia. On the other hand, this does not include both work and residence permit for a longer period.

³ See these two old advertisements as an example:

http://www.superandfree.com/malioglas.asp?locale=bs&user_id=6755&id_oglasa=18437 ,
http://www.superandfree.com/malioglas.asp?locale=bs&user_id=4549&id_oglasa=14017.

As an example of a contemporary advertisement of EUwork, one of the agencies for employment of construction workers from all over Europe (here Tuzla canton is in question) in the EU countries, see following: <http://tuzlalive.ba/oglasitrazimo-gradevinske-radnike-svih-profila/> .

⁴ For official attitude of Bosnian Work and Employment Agency see

http://www.bhtelecom.ba/newsarea_vijest+M5a590cd3e73.html ,
http://www.cafe.ba/vijesti/2376_Slovenija-potrazuje-bh-radnike.html,

where protocols of employment procedures for Bosnian workers in Slovenia had been discussed.

For attempts of arranging position of migrant workers by Social Security Agreement see:

http://www.bhtelecom.ba/newsarea_vijest+M5a590cd3e73.html .

⁵ In 2008 I visited two worker’s dormitories (there was 5-6 bunk beds in each room) as well as one improvised container home settlement in Ljubljana (on the parking area of one hotel). Workers told me that some of their coworkers live in container houses on the construction site itself. Moreover, for all types of accommodation they had to pay the amount of money for the equivalent of which they could have rented by far comfortable accommodation in the city centre. However, they were obliged on this kind of accommodation by the contract they signed even before they got their jobs. For example, in the source found on <http://24ur.com/novice/gospodarstvo/delavski-protest-v-sezani.html> we can see what one employer is demanding from his employees: twelve workers live in the apartment owned by the employer and each worker is paying 150 Euros for that; if they are not “obedient and submissive”, they could be left without that “privilege” and consequently without the address they reported in order to get residence permit what can end up in the annulations of their residence permits themselves..

work (which was compulsory from time to time) rarely has been paid as well as re-courses and payroll taxes. Furthermore, salaries were often late. In order to earn something, get permanent residence right in Slovenia or personal work permit, workers endured under such conditions of entrepreneurship.⁶ Concise description of this undesirable position of foreign workers from so called “third countries” is offered by Breznik:⁷

“[F]oreign workers do not oppose to violation of collective agreement, extension of working hours, salaries reduction, retrenchment of security expenses. Finally, employers can get rid of the workers by not prolonging his working license. If worker rises above this, the employer can hand him over to the local police, which is obliged to deport him,” (Breznik 2005, 138).

When the companies broke down and left their workers without their jobs and without money, some of the workers, namely those who came from Bosnia and Herzegovina and Serbia, faced one more problem: they lost their working and residence licenses, so besides the fact that they had no income and no means for bare survival, they also were forced to leave Slovenia.⁸ This situation was enabled by Slovenian regulative which concerns obtaining working and residence licenses (license for temporary residence or license for permanent residence).⁹

⁶ All data had been taken from interviews conducted in 2008 and 2009.

⁷ „Third countries“ is a term used in Slovenian legislature and it refers to all these countries which are not members of EU (European Union), EEA (European Economic Area) and Suisse Confederation, according to the following source: <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=201126&stevilka=1152>

⁸ They receive some help from Caritas and Red Cross of Slovenia, according to the source: http://www.dnevnik.si/novice/aktualne_zgodbe/1042429257

⁹ See: http://www.uradni-list.si/files/RS_-2009-028-01194-OB~P001-0000.PDF, or in English: http://www.mddsz.gov.si/fileadmin/mddsz.gov.si/pageuploads/dokumenti_pdf/zzdt_upb1_en.pdf. A foreigner, in order to work legally in Slovenia, must have one out of three working permits. Permits differ in the following: request for employment authorization and authorization to work are submitted by the employer only, where obtaining employment authorization permit is possible only when there are no adequate human resources in Slovenia (what is determined according to systematization of particular work positions and notification of a deficit of adequate workers' profiles, what must be officially confirmed by Employment Service of Slovenia), while permits for work have strict time limits (for seasonal jobs, professional development and so on). Both permits enable a person to work on a strictly specified position and under conditions determined by the employment contract. Termination of employment contract is followed by the loss of the right to legally reside in Slovenia, that is, impossibility of prolongation of temporary residence permit. After two years of work for one employer, worker gains right to request personal work permit. This permit usually lasts three years, but it can also last one year if the foreigner is starting his own business in Slovenia. Worker himself submits request for this permit which enables him to join Slovenian labor market, that is, to chose jobs he would like to do according to the existing job offer and his own affinities, as well as to be registered of unemployed persons in Slovenia, in case he loses his job. Furthermore, this permit serves as a base for obtaining residence permit. In the case that a foreigner has permanent residence permit, he can get personal work permit for full time employment. Therefore, besides obtaining working permit, a foreigner must have residence permit (as well as his own tax identification number and unique master citizen number) in order

Migration of construction workers to Slovenia from other republics of former Yugoslavia is not a recent phenomenon (see Dolenc 2007, 69-102; Gosar 2005, 23-27). Since 2002 Slovenia reaches a period of economic growth and reinforced need for import of human resources for particular sectors. For example, in 2005 two thirds of immigrants were employed in the construction sector (Ibid., 94). “Main reasons for the employment of foreigners are structural discrepancies between supply and demand in some sectors (already mentioned construction), willingness to work under worse conditions, as well as smaller salaries and qualification of these workers” (Ibid.). The majority of these workers comes above all from Bosnia and Herzegovina and then from Serbia.¹⁰

From all this it is possible to draw a conclusion that discrimination exists on a few levels, from strictly formal one, which emerges from the very process of foreign workers’ employment, choice of available jobs and possibilities of obtaining work and residence permits, all the way to the informal, everyday’s one, which emerges in the attitudes of what is considered to be an appropriate job and what are the appropriate working conditions for local on the one side, and foreign workers on the other.

Even though foreign workers comprise the majority of employees in the construction sector, the majority of workers who managed to keep their positions are citizens of Slovenia.¹¹ From this it is possible to conclude that according to the notion of excessive commoditization, some passports (as concrete markers of nationality) are more valuable than the others, for the reason that they enable their holders to keep their jobs, to have the ability to accept better working positions, to get social and health security and so on. Those who do not belong to a particular nationality are forced to satisfy themselves with worse conditions of work and living and

to work legally in Slovenia. For all information about alien work in Slovenia see: <http://e-uprava.gov.si/e-uprava>

¹⁰ Vortex of stigmatization Breznik described in the following way: the fact that local population refuses to take these jobs despite existing unemployment, reinforces employment of foreign workers. The fact that foreign workers work in the conditions where very rights which directly follow from the working contract and law on work and employment are not respected as well as the fact that they accept to work for small amounts of money and in bad overall conditions, influences how local, Slovenian workers perceive the foreign ones: as competition and culprits for reduction of salaries even in other sectors, according to the motto “if you are not going to work under these conditions, there is someone who is.” Moreover, this leads to putting social pressure on local population in the direction of avoiding these most stigmatized working positions, which, however, could provide means for survival only for those who anyway do not live in some normal conditions, but isolated, in workers’ dormitories or in metal containers on a construction site. In addition, this reinforces development of competition between local workers, who try to escape far away possible from these underpaid and only for foreigners “suitable” jobs. Furthermore, this leads toward decrease of empathy not only from local to foreign workers, but also from local to other local workers, what totally disables any more specified association which would aim toward improvement of working conditions. In other words, as a consequence we have decrease of influence of workers syndicates as well as reduction of workers’ rights on the one side and increase of possibilities for employer’s autocracy on the other (Breznik 2005, 138-141).

¹¹ See: <http://www.delo.si/clanek/141640>

they are constantly intimidated that they would have to leave the country if anything goes wrong. This enables employers to exploit foreign workers and thus to earn profit and to justify their doing by existing legislative practices, by politically and economically asymmetric bilateral relations between country the workers origin from on the one side, and the country they work in, on the other, as well as by large numbers of migrant workers wanting jobs and so on. Furthermore, this exploitation is justified in the society by ascription of negative connotations to certain jobs and people who do these jobs, what is characterized by conversion from a level of class to a level of nationality. Transformation of migrant work to a political question together with overall decrease of influence of workers' syndicates make solidarity between local and migrant workers impossible (compare Breznik 2005).

Indirectly commoditized nationality showed up to be a tawdry thing for citizens of Bosnia and Herzegovina and Serbia, because they were put on the first line of stroke when world financial crisis reached their companies. Thus world financial crisis became only one more indicator of systemic discrimination of foreign workers. Unpaid salaries, overtime work, recourses and payroll taxes can be viewed as fail credits given by workers to their employers. Instead of the compensation for capital that they had invested, workers got dismissed. It is questionable whether "debt restructuring" in the form of insolvency and sale off the companies' properties or immediate financial help by the state would include all the workers or only those who have valid residence permits in Slovenia, since some of the workers had to go back to their homelands because their residence permits had already expired.¹²

This case in the overemphasized or exaggerated manner points to some aspects of the current economic system which only on declarative level strictly pursues flows of supply and demand on the market. Reality is somewhere else, actually, far away from that. We can see that money is not relinquished to the unbiased experts and depoliticized in the fact that politics and social norms undoubtedly influence the choice of workers which would be fired as well as to whom money invested in security funds would actually be repaid. World financial crisis removed curtains from this case and thus enabled insights into some aspects of systemic discrimination of foreign workers in Slovenia.

Bibliography and internet sources:

Applbaum, Kalman. 2009. Free Markets and the unfettered imagination of value: A response to Hart/Ortiz and Gudemen (AT24[6]). In *Anthropology Today* 25 (1), ed. Gustaaf Houtman, 26-27. Oxford: Blackwell Publishing Ltd.

Breznik Maja. 2005. Umazano delo, umazano ljudstvo. V *Mi in oni. Nestrpnost na Slovenskem*, ur. Vesna 131-148. Ljubljana: Mirovni inštitut.

¹² <http://24ur.com/novice/gospodarstvo/delavski-protest-v-sezani.html>

- Dolenc, Danilo. 2007. Priseljevanje v Slovenijo z območja nekdanje Jugoslavije po drugi svetovni vojni. V *Priseljenci*, ur. Miran Komac 69-102. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja.
- Gosar, Anton. 2005. Selected demographic impacts of migrations: The case of Slovenia. In *Migrants and Education: Challenge for European schools today*, eds. Dan D. Daatland and Jernej Mlekuž, 23-30. Ljubljana: Institute for Slovenian Emigration Studies at ZRC SAZU.
- Gudemen, Stephen. 2008. Watching Wall Street: A global earthquake. In *Anthropology Today* 24 (6), ed. Gustaaf Houtman, 20-24. Oxford: Blackwell Publishing Ltd.
- Hart, Keith and Horacio Ortiz. 2008. Anthropology in the financial crisis. In *Anthropology Today* 24 (6), ed. Gustaaf Houtman, 1-3. Oxford: Blackwell Publishing Ltd.
- <http://24ur.com/novice/gospodarstvo/delavski-protest-v-sezani.html>, accessed on April 10th 2011.
- <http://depo.ba/front/protestna-setnja-za-zastitu-prava-radnika-u-sloveniji>, accessed on April 10th 2011.
- <http://e-uprava.gov.si/e-uprava>, accessed on April 10th 2011.
- <http://tuzlalive.ba/oglasitrazimo-gradevinske-radnike-svih-profila/>, accessed on April 10th 2011.
- <http://web01.vecer.com/portali/vecer/v1/default.asp?kaj=3&id=2011022505623963> accessed on April 10th 2011.
- http://www.bhtelecom.ba/newsarea_vijest+M5a590cd3e73.html, accessed on April 10th 2011.
- http://www.cafe.ba/vijesti/2376_Slovenija-potrazuje-bh-radnike.html, accessed on April 10th 2011.
- <http://www.delo.si/clanek/141640>, accessed on April 10th 2011.
- <http://www.dkkslovo.com/index.php/drustvo/75-banja-luka-za-jednaka-prava>, accessed on April 10th 2011.
- http://www.dnevnik.si/novice/aktualne_zgodbe/1042429257, accessed on April 10th 2011.
- http://www.dnevnik.si/tiskane_izdaje/dnevnik/1042426616, accessed on April 10th 2011.
- <http://www.njnetwork.org/Predstavitev-IWW>, accessed on April 10th 2011.
- <http://www.novosti.rs/vesti/planeta.70.html:321490-Banja-luka-Gradjevinari-goroceni-na-Sloveniju>, accessed on April 10th 2011.
- <http://www.radiostudent.si/article.php?sid=26490>, accessed on April 10th 2011.

↩ Гласник Етнографског института САНУ LX (1) ⇨

<http://www.rtv slo.si/slovenija/zapuscenim-tujim-delavcem-230-evrov-za-prezivetje/251759>, accessed on April 10th 2011.

<http://www.siol.net/slovenija/novice/2011/03/delavci.aspx>, accessed on April 10th 2011.

http://www.slobodnaevropa.org/content/bh_radnici_napustaju_sloveniju_bez_eura_u_dzepu/2329372.html, accessed on April 10th 2011.

http://www.superandfree.com/malioglas.asp?locale=bs&user_id=4549&id_oglasa=14017, accessed on April 10th 2011.

http://www.superandfree.com/malioglas.asp?locale=bs&user_id=6755&id_oglasa=18437, accessed on April 10th 2011.

<http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=201126&stevilka=1152>, accessed on April 10th 2011.

http://www.uradni-list.si/files/RS_-2009-028-01194-OB~P001-0000.PDF, accessed on April 10th 2011.

<http://www.zurnal24.si/naslovnica/ne-bomo-se-predali-203356/clanek>, accessed on April 10th 2011.